

- 1 Релігійне життя України // Релігійна панорама (інформаційно-політичний журнал). – 2007. – № 10 (120). – С. 3.
- 2 Бабій М. Державно-конфесійні відносини в Україні: проблемні питання практичної реалізації // Українське релігієзнавство. – 2007. – № 44. – С. 11-16.
- 3 Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття. – К., 2005.
- 4 Колодний А. Толерантність відносин як риса української поліконфесійності // Українське релігієзнавство. – 2007. – № 44. – С. 304-310.
- 5 Климов В. Формування і особливості української моделі державно-церковних відносин // Релігія і Церква років незалежності України. – К.; Дрогобич, 2003. – Т. 10. – С. 376-395.

SUMMARY

Leonid Vigovskiy

Tetiana Vigovska

ROLE AND VALUE OF LEGAL MODEL STATE CHURCH RELATIONS IN MATTERS OF OPTIMIZATION OF CONFESSIONAL RELATIONS IN UKRAINE

In the article a role and value of legal model state church relations are examined for a decision and overcoming of present interchurch conflicts in Ukraine and find of ways their harmonization.

Тарас Бублик,

Інститут історії Церкви

Українського католицького університету

РОЛЬ АРХИЄПІСКОПА ВОЛОДИМИРА СТЕРНЮКА В ЛЕГАЛІЗАЦІЇ УГКЦ У 1988-1991 РОКАХ

Розповідається про архієпископа Володимира Стернюка, довголітнього місцезбудителя глави УГКЦ, який фактично очолював Церкву в час її підпільного існування. Автор звертає особливу увагу на роль та участь архієпископа в боротьбі греко-католиків за свої права в 1980-х – на початку 1990-х рр., аналізуючи і як його позитивний вклад, так і прорахунки.

Ключові слова: греко-католики, архієпископ Володимир Стернюк, легалізація.

Історію УГКЦ у ХХ ст. можна поділити на кілька етапів, серед яких одним із найяскравіших був період відродження Церкви наприкінці 1980-х рр. Його важливість полягала у поверненні греко-католиків до легальної форми існування, якої вони були позбавлені насиллям тоталітарного сталінського режиму у 1946 р. через т. зв. «возз'єднання з православ'ям» на Львівському псевдособорі. Мета цієї статті – охарактеризувати основні аспекти боротьби УГКЦ за легалізацію та з'ясувати роль предстоятеля підпільної Церкви архієпископа Володимира Стернюка в процесі її виходу з «катакомб».

Окремі аспекти питання легалізації УГКЦ висвітлювали дослідники М. Бордо¹, Б. Боцюрків², В. Єленський³, В. Пашенко⁴, Я. Стоцький⁵. Про діяльність

архієпископа Володимира (Стернюка) до століття від дня його народження була видана книга о. С. Дмитруха «Життя як подвиг для Христа»⁶. Джерела тут переважно представлені документами з фонду партії (Державний архів Львівської області), статтями в періодичних виданнях, інтерв'ю з учасниками тих подій і матеріалами приватних архівів.

Архієпископ Володимир Стернюк (1907–1997) належав до Чину Найсвятішого Ізбавителя (ЧНІ). Після навчання у Бельгії працював як місіонер на Волині та Галичині. У повоєнний період після його відмови підтримати процес «возз'єднання» греко-католиків з Російською православною церквою був арештований і відбув 5 років ув'язнення у сталінських таборах у 1947–1952 рр.⁷ Повернувшись до Львова, він працював спочатку сторожем, помічником бухгалтера і вкінці фельдшером. У 1964 р. отримав єпископську хіротонію з рук владики Василя Величковського і після депортації того на Захід у 1972 р. очолив підпільну Церкву як місцєблуститель глави УГКЦ.

1. Передумови легалізації

Греко-католицька єрархія, духовенство та вірні, котрі відмовилися від нав'язаного радянською владою «возз'єднання» з РПЦ, ніколи не визнали ліквідації УГКЦ, а тому вели постійну боротьбу за відновлення прав своєї Церкви. Головними передумовами легалізації УГКЦ можна вважати те, що:

1) незважаючи на репресії режиму, було збережено єрархічну структуру (протягом «катакомбного існування» УГКЦ в її інфраструктурі діяло 20 владик⁸), духовенство та монашество (за даними радянської влади на 1986 р. у західних регіонах України активно працювали 7 єпископів, 241 священник, 148 монахів і 324 монахині⁹), а також мирян, котрі, користаючи з опіки підпільного клиру або відвідуючи чинні римо-католицькі храми, продовжували ідентифікувати себе як греко-католики;

2) Західна Україна в Радянському Союзі навіть у часи тотальної атеїзації відзначалася високим рівнем релігійності населення (станом на 1 січня 1988 р. в чотирьох західноукраїнських областях діяло близько 38 % релігійних громад, офіційно зареєстрованих в Україні, із 6794 парохій РПЦ у Радянському Союзі тут було зареєстровано 1823¹⁰; Львівсько-Тернопільська єпархія в 1980-х рр. нараховувала 1089 парафій і 700 священників, 453 з яких душпастирювали на території Львівської області¹¹);

3) для православ'я в західному регіоні України був характерний т. зв. «криптоуніатизм», тобто збереження офіційно «оправославленими» священниками і вірними греко-католицьких традицій і протидія їх повному ототожненню з одержавленим російським православ'ям¹²;

4) ще одним важливим чинником стала міжнародна допомога: тут слід виокремити активну діяльність української греко-католицької діаспори, підтримку римських архиєреїв, особливо папи Івана Павла II, та цілої Католицької церкви¹³, а також тиск на радянське керівництво західних політиків, правозахисного руху, широкої громадськості¹⁴. Переслідування цілої Церкви було явним порушенням цих прав, а тому в самому СРСР навіть ті політичні дисиденти, які були далекими від релігії взагалі, почали активно виступати за визнання права на вільне сповідання своєї віри українським греко-католикам.

Усі ці передумови вселяли надію, що проблема легалізації УГКЦ рано чи пізно вирішиться. А в другій половині 1980-х рр., у контексті задекларованої радянським керівництвом «перебудови», для цього склалася ще й сприятлива суспільно-політична ситуація. Релігійна сфера, звичайно, не належала до пріоритетів радянської державної політики, вважаючись «пережитком минулого», приреченим на відмирання. Нові «перебудовні» віяння в СРСР також не відразу заторкнули справи релігії та церковно-державних взаємин, а деяке послаблення атеїстичної пропаганди та окремі поступки віруючим були спрямовані радше на стримування росту невдоволення радянською ідеологією, аніж на її докорінну зміну. Саме з цією метою влада пішла на встановлення «особливих взаємин» із Московським патріархатом, використавши для цього святкування Тисячолітнього ювілею Хрещення Русі. На фоні потепління у відносинах між РПЦ і радянським урядом вперте ігнорування комуністичною владою прав інших релігійних спільнот (і зокрема греко-католиків) було разучим дисонансом до проголошуваних гасел «демократизації» та «плюралізму» і провадило до ще більшого незадоволення існуючими порядками й радикалізації домагань на захист своїх прав. Таким чином, суспільно-політичні зміни у процесі нової політики «перебудови», очевидно, всупереч намірам її ініціаторів, виносили питання легалізації підпільної УГКЦ на порядок денний. Самі ж греко-католики, з огляду на проголошення демократичних лозунгів, більше не бажали миритися з несправедливістю влади та коритися існуючій системі. Таким чином, боротьба за легалізацію УГКЦ у Західній Україні характеризувалася тісним поєднанням із рухом за демократизацію суспільства та процесом національного відродження.

2. Активізація мирянського руху

Провісником легалізації УГКЦ стало оприлюднення заяви про вихід з підпілля 4 серпня 1987 р. групи священників і вірних під керівництвом єпископа Павла Василика, яка, щоправда, не знайшла однозначної підтримки греко-католицького єпископату і, зокрема, місцеблюстителя митрополичого престолу Володимира Стернюка. Предстоятель катакомбної Церкви вважав цю заяву передчасною, побоюючись, що вона може привести до ізоляції церковного проводу на етапі розгортання масового руху за легалізацію та позбавити вірних єрархічного проводу¹⁵. Можна ствердити, що в середовищі греко-католицького підпілля у цей період існували серйозні розходження у поглядах на тактику боротьби за легалізацію (з одного боку, це активна й безкомпромісна боротьба, а з іншого – очікування і збереження підпільних структур перед можливими арештами), хоча стратегічна мета була єдиною – відновлення легального статусу Церкви. У цих обставинах лідером руху за легалізацію стала мирянська організація – Комітет захисту прав УКЦ, яка була створена ще у вересні 1982 р. релігійним дисидентом Йосифом Терелею у співпраці з відомим у Львові підпільним священником Германом Будзінським, релігійним правозахисником Василем Кобрином і Стефанією Петраш-Січко, дружиною та матір'ю українських політ'язнів і правозахисників Петра й Василя Січків. Однак практично відразу після офіційної декларації про заснування та перших спроб налагодити роботу Комітету почалися переслідування та арешти його членів.

Уже в умовах політики «перебудови» Комітет відновив свою діяльність наприкінці 1987 р. на чолі з колишнім політв'язнем Іваном Гелем. Архієпископ Стернюк на зустрічі з І. Гелем у січні 1988 р. дав благословення на діяльність і схвалив стратегію Комітету, застерігаючи від його надмірної політизації. У своїй програмі Комітет наголошував, що «діє в структурі Церкви і його діяльність не суперечить церковним догмам чи законам»¹⁶. За словами І. Геля, Комітет поставив перед собою єдину мету – легалізацію УГКЦ, яку планував здійснити через «пробудження» українського суспільства та якнайширше представлення проблеми греко-католиків перед органами державної влади СРСР і світовою громадськістю¹⁷. Місцєблюститель чітко розмежував пріоритети Церкви і завдання національної політики, підкреслюючи, що у цих справах не може бути повної «консолідації»¹⁸. Проте, на думку лідерів Комітету, якраз поєднання релігійного й національного факторів відіграло в час «перебудови» найважливішу роль у відродженні УГКЦ. У контекст національно-політичної боротьби в Західній Україні релігійні вимоги органічно імплікувались, і тому логічним наслідком стала «політизація» боротьби за права Церкви¹⁹.

У роботу Комітету протягом 1988–1989 рр. включилися активні, переважно молодшого віку, священики (о. Михайло Волошин, о. Михайло Гаврилів, о. Петро Зеленюх, о. Микола Куць та ін.) та відомі політичні дисиденти (Зиновій Красівський, Степан Хмара, Ольга Горинь, Микола Муратов (представник Комітету в Москві), Ярослав Лесів та ін.). Діяльність Комітету підтримував греко-католицький владика із Закарпаття Іван Маргітич, який також мав особисті зв'язки з архієпископом Стернюком²⁰ тощо.

Члени Комітету урізноманітнили форми боротьби з радянською системою. Окрім уже перевіреного способу написання заяв і декларацій до різних радянських інстанцій та звернень до західної громадськості, Комітет почав організовувати т. зв. «відкриті богослужіння», які переважно мали форму релігійно-національних маніфестацій, тим самим залучаючи до боротьби за права УГКЦ широкі суспільні верстви Західної України, зокрема й тих, які не були безпосередньо пов'язані з греко-католицьким підпіллям. Практично по всьому регіоні проводилися численні акції з вимогами легалізувати Церкву-мученицю, яка у масовій свідомості уособлювала виразну альтернативу тоталітарному безбожному режимові. Серед найбільш значних заходів потрібно згадати святкування Тисячолітнього ювілею Хрещення Русі в липні 1988 р. в с. Грушів, урочисте богослужіння на честь святкування 175 років від дня народження Т. Шевченка 26 лютого 1989 р. у Львові, вшанування пам'яті о. Маркіяна Шашкевича у с. Підлисса 6 серпня 1989 р., з травня 1989 р. – щонедільні богослужіння у центрі Львова біля колишнього монастиря кармелітів босих (неподалік будинку обкому Компартії тощо)²¹. Переконливим свідченням симпатій населення та своєрідним «останнім попередженням» владі стала масова демонстрація 17 вересня 1989 р. у Львові, приурочена до 50-ліття «визволення» Західної України, що зібрала від 250 до 300 тисяч людей під гаслом свободи віросповідання для греко-католиків²².

Іншою формою мобілізації населення став збір підписів під заявою на підтримку офіційного визнання УГКЦ, які пізніше І. Гель офіційно передавав до

вищих інстанцій СРСР, а також до міжнародних організацій. Так, протягом 1988-1989 рр. було зібрано близько 120 тис. підписів²³.

Завдяки Комітетові проблема «переслідуваної Церкви» отримала міжнародний і загальносоюзний розголос, через публікації у самвидаві – «Християнський голос», численні інтерв'ю для журналістів іноземних (наприклад, інтерв'ю архієпископа Володимира для газети в Пітсбургу²⁴) та радянських мас-медіа (наприклад, стаття О. Рожнова в «Огоньку»²⁵), а також виступи і запити депутатів Верховної Ради СРСР із Галичини, зокрема, Ростислава Братуня²⁶ й Івана Вакарчука²⁷. Греко-католицькі владики і лідери від мирян їздили до Москви, де зустрічалися з політичними діячима Заходу, високопоставленими радянськими чиновниками (30 травня 1988 р. І. Гель зустрівся з президентом Рональдом Рейганом і кількома сенаторами США²⁸; 23 червня 1988 р. владики Іван Маргітич – з головою Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР Костянтином Харчевим²⁹) і навіть з кардиналами й єпископами із Ватикану (під час святкування 1000-ліття Хрещення Русі 10 червня 1988 р. владики Павло Василик та Филімон Курчаба, як відпоручники архієпископа Володимира, мали зустріч з кардиналами Агостіно Казароллі та Йоаном Віллібрандсом³⁰). Також вдалося налагодити добрі контакти з українською діаспорою. Зокрема, протягом 1988-1989 рр. місцезблуститель неодноразово зустрічався з греко-католицькими єпископами, священиками, провідними мирянами тощо. Також, за словами голови Комітету, йому вдалося встановити постійний контакт із главою Церкви патріархом Мирославом-Іваном та його помічниками з Римської курії УГКЦ³¹.

Значне місце в боротьбі за легалізацію займає акція голодування греко-католиків на захист своїх прав на Арбаті у Москві, яка тривала з травня до листопада 1989 р. Греко-католики, священики і миряни, стоячи практично щодня на одній з центральних вулиць столиці СРСР, стали наочною «антитезою» до заяв радянської влади щодо неможливості легалізувати УГКЦ. Іноземні туристи, а насамперед журналісти, спілкуючись із голодуючими, отримали нагоду особисто оцінити низький рівень дотримання закону щодо свободи совісті в Радянському Союзі. Перманентне голодування стало важливою перемогою в «інформаційній війні» Комітету проти радянської влади³².

Архієпископ Володимир особисто не брав участі в діяльності Комітету та його акціях, однак негласно підтримував її. Щоправда, саме йому кожного разу після проведення тієї чи іншої масової акції доводилося відвукати «профілактичні» розмови із уповноваженим Державного комітету в справах релігій у Львівській області Юрієм Решетиллом³³. Проте, слід визнати, що все-таки головну рушійну силу в легалізації УГКЦ відіграли миряни та духовенство, переважно молодшого віку. Священики, залучені до активної діяльності Комітету, не надто позитивно оцінювали роль самого предстоятеля катакомної УГКЦ на початковому етапі її виходу з підпілля. Головний аргумент критиків архієпископа полягає в тому, що він не виявив власної й не підтримав їхньої ініціативи, не вповні використав демократичні зміни в державі, керувався більше острахом перед ймовірними втратами, аніж розрахунком на можливі здобутки, зосереджував увагу на другорядних питаннях³⁴.

Іншим пунктом розходження було те, що боротьба за легалізацію УГКЦ ставала надто «політичною». Безперечно, влади Володимир бажав, щоб Церква отримала свободу, але вимагав відокремлення релігійної боротьби від національно-політичної. Проте для мирянських лідерів та більшості духовенства обидва фактори сприймалися нероздільно.

3. Зміна у позиції влади та процес масової реєстрації громад

Для керівництва СРСР невідповідність між задекларованою лібералізацією суспільного життя та триваючою дискримінацією частини громадян на релігійному ґрунті загрожувала втратою міжнародного авторитету та симпатій світової громадськості. Водночас стрімке наростання руху за легалізацію УГКЦ наочно демонструвало, що вона може відбутися шляхом доконаних фактів і на її перебіг влада не матиме жодного впливу. Тому 28 листопада 1989 р., напередодні зустрічі М. Горбачова з папою римським Іваном Павлом II, було дано державний дозвіл на реєстрацію громад УГКЦ³⁵, котрий, щоправда, не задовольняв суттєвих вимог греко-католиків, а саме щодо повної легалізації і реабілітації Церкви, повернення майна й визнання її єрархічних структур³⁶.

Попри всю важливість цього офіційного документа, Заява не посприяла нормалізації становища, а швидше додала невизначеності та конфліктності, оскільки на той час домагання греко-католиків та реальний стан справ вийшли далеко поза ті рамки, які намагалася встановити для них влада. Зокрема, чимало громад, парафій і священиків РПЦ у Західній Україні, офіційно зареєстрованих у державних органах, прийняло юрисдикцію архієпископа Стернюка, продовжуючи й далі діяти легально. Наприклад, одним з перших був о. Михайло Нискогуз, парох с. Стара Сіль Старосамбірського району, котрий перейшов у лоно УГКЦ разом з громадою ще 5 травня 1989 р.³⁷ А найбільш відомим став перехід 29 жовтня 1989 р. громади церкви Преображення у Львові на чолі із о. Ярославом Чухнієм³⁸. Загалом, до оголошення Заяви тільки на Львівщині більше сотні парафій РПЦ перейшло до УГКЦ. Тому можна підсумувати, що державний дозвіл на реєстрацію був виданий радше пост-фактом, і більше мотивувався зовнішньо-політичною кон'юнктурою, зокрема візитом М. Горбачова до Рима, ніж прагненням влади піти назустріч законним вимогам греко-католицьких вірних.

Та все ж хоч і незачна по суті, але дуже істотна в законодавчому й моральному плані поступка радянської держави послужила сигналом для «лавиноподібного» процесу переходу більшості православних священиків Західної України під юрисдикцію архієпископа Володимира Стернюка наприкінці 1989 – на початку 1990 р. До 21 грудня 1989 р. близько 600 громад подали прохання на реєстрацію та приблизно 200 священиків РПЦ заявили про свій перехід до УГКЦ³⁹. Це дозволяло проведу УГКЦ бодай частково вирішити ще одну проблему, яка виникла внаслідок гострого браку кадрів підпільних священиків для того, щоб забезпечити ту велику кількість греко-католицьких громад, які бажали скористатися офіційним дозволом на реєстрацію. За досить приблизними даними, таких на момент виходу УГКЦ з підпілля в Україні було 300 священиків⁴⁰, а громад – принаймні утричі більше.

Питання поповнення священничих кадрів архієпископ Стернюк намагався вирішити не тільки за допомогою прийняття православного духовенства, що було тимчасовим заходом, але й через відродження власної богословської освіти. З його ініціативи вже з вересня 1990 р. при парафії Преображення ГНІХ у Львові почала діяти Львівська духовна семінарія⁴¹, яка створювалася на основі підпільних навчальних осередків, організованих місцєблюстителем у 1970–1980-х рр. Першим ректором Львівської семінарії був призначений владика Филімон Курчаба, а його помічником – о. Володимир Чучман (підпільний священник та педагог за освітою). Навчали перший набір студентів переважно «підпільні викладачі», зокрема о. Богдан Білінський, о. Кость Панас, о. Євстахій Смаль. Греко-католицька семінарія, за стараннями архієпископа Володимира, отримала у користування відпочинковий табір «Гренада» об'єднання «Львівколгоспздравниця» в селищі Рудно біля м. Львова, оскільки старі семінарські приміщення займали Львівський державний університет ім. І. Франка і відділення Головної пошти⁴². Здійснення цього проекту мало величезне значення для розвитку інших навчальних закладів УГКЦ.

Своєрідним підсумком процесу виходу УГКЦ з підпілля стало проведення 23 січня 1990 р. першого, після сорокадесятилітнього періоду, собору під головуванням архієпископа Володимира Стернюка в церкві Преображення у Львові за участі всіх підпільних єпископів. Також тим самим відроджувалося т. зв. «синодальне управління» Церквою, адже в час переслідувань владики, з огляду на небезпеку, практично не спілкувалися між собою і тим більше не узгоджували своїх дій⁴³.

Учасники собору ухвалили «відкинути і визнати неіснуючим т. зв. Львівський собор 1946 року» та висловили надію на повну легалізацію і реабілітацію УГКЦ⁴⁴.

Ще одним важливим етапом відродження Церкви на теренах Західної України можна вважати повернення УГКЦ катедрального храму Св. Юра у Львові. Подолавши перешкоди з боку Московського патріархату та республіканської влади, місцева влада, у котрій більшість становили демократи, тричі передавали Святоюрський комплекс історичним власникам⁴⁵. На кінець 19 серпня 1990 р. походом від церкви Преображення до собору Св. Юра під головуванням архієпископа Володимира Стернюка відбулося урочисте відкриття катебри для вірних УГКЦ.

4. Міжцерковні взаємини та міжконфесійні конфлікти

Легалізація УГКЦ відбувалася не лише в площині відносин з державою, але й безпосередньо стосувалася РПЦ, яка вважала Західну Україну своєю «канонічною територією» та не бажала миритися з втратою свого монопольного статусу. Тому, окрім внутрішніх факторів, шлях до свободи УГКЦ необхідно розглядати й крізь призму міжцерковних взаємин, головними зацікавленими сторонами яких були Ватикан і Москва. РПЦ, прикриваючись єкуменічними ідеями, намагалася «згасити» процес виходу греко-католиків з підпілля та остаточно «ліквідувати унію», тепер уже «дипломатичними» методами.

Для цього речники Московського патріархату погодилися на скликання т. зв. Чотиристоронньої комісії, котра збиралася в Москві 12–17 січня й у Києві та

Львові 8–13 березня 1990 р. за участю представників РПЦ та її поспіхом перейменованого в Українську православну церкву Українського екзархату⁴⁶ і делегацій Римського Апостольського престолу й УГКЦ (представниками були архієпископ Володимир Стернюк і єпископ Софрон Дмитерко). Православні учасники переговорів вимагали повернути всі храми, що були раніше в користуванні РПЦ, які нібито насильно захопили греко-католики⁴⁷. Хоча відомо, що саме Московський патріархат отримав їх від сталінського режиму після кривавої офіційної ліквідації УГКЦ. З огляду на такий підхід супротивної сторони, архієпископ Стернюк висловив рішучий протест і принципову не поступливість проти майнових зазіхань РПЦ у Західній Україні, які на практиці означали відмову її єрархії від визнання несправедливості й незаконності насилля над греко-католиками. Владики УГКЦ на чолі з місцеблюстителем вирішили задекларувати свої умови і вимоги щодо православно-католицького діалогу та нормалізації міжконфесійних стосунків. У заяві від 17 березня 1990 р. греко-католицький єпископат наголосив, що переговори були зупинені в момент, коли архієпископ Володимир Стернюк покинув їх. Причиною такого кроку стало небажання православної сторони визнати неканонічність Львівського «собору» 1946 р. та зволікання з реабілітацією й легалізацією. На цій основі подальші переговори про розподіл храмів були б несуттєвими для греко-католиків. Також істотною умовою продовження діалогу мало б стати повернення майна, відібраного у греко-католиків радянською владою в 1944–1946 рр., з котрою і планувалося вести подальші зустрічі⁴⁸.

У такий спосіб архієпископ Володимир Стернюк своїм мужнім, хоч і не всіма схвально оціненим вчинком фактично зумів зупинити «дипломатичну гру» Московського патріархату, спрямовану проти відродження УГКЦ.

Іншим несподіваним опонентом УГКЦ у регіоні стала «відновлена» в 1989 р. в Західній Україні Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Архієпископ Стернюк у своєму пастирському посланні від 26 листопада 1989 р. закликав греко-католиків до зрозуміння «свого становища» супроти «нових Церков», маючи насамперед на увазі українську автокефалію⁴⁹. На його думку, використавши національно-патріотичне почуття західних українців, ідеологи УАПЦ підкреслювали пріоритет «своєї» Церкви, незалежної від Москви та Рима, а унію трактували як зраду «національної справи» або виключно «регіональне явище»⁵⁰. Саме УАПЦ, а не Московський патріархат, стала в 1990-1991 рр. головним конкурентом УГКЦ у т. зв. «міжконфесійних конфліктах» щодо храмів та в боротьбі за симпатії віруючих.

Напружені стосунки з православними Церквами зумовлювалися не стільки суто богословськими, скільки церковно-політичними причинами, а також особистим наставленням представників клиру та єрархії. Щоб мінімізувати конфлікти, через які виникала небезпека розчарування і дискредитації віри та Церкви загалом, місцеблюститель ще на початку 1989 р. пропонував почергову відправу богослужінь в одному храмі як можливе практичне вирішення, що могло б мати й глибші екуменічні наслідки⁵¹. Проте єрархам не вдалося домовитися, і тому справу полагодження локальних непорозумінь

перебрали у свої руки органи місцевої влади, вдаючись переважно до адміністративних методів.

5. Упорядкування внутрішньоцерковної структури

Із виходом УГКЦ з підпілля її опоненти почали піднімати питання канонічності підпільних хіротоній. І тому важливим фактором зміцнення проводу та утвердження легальної єрархічної структури Церкви стало запрошення підпільних владик на зустріч з папою римським до Рима 25-26 червня 1990 р. Єпископи з України отримали особисту нагоду познайомитися з Іваном Павлом II, представити стан УГКЦ, її потреби і ставлення до актуальних проблем. Архиепископ Стернюк у власній доповіді особливо підкреслив значення врегулювання статусу Церкви у контактах між Ватиканом і Московським патріархатом, описав особисту позицію в діяльності Чотиристоронньої комісії та причини виходу з неї й попросив у майбутньому узгоджувати предмет переговорів із проводом УГКЦ. Під час Архиерейської Літургії в храмі Св. Софії, в присутності всіх греко-католицьких єпископів та ватиканських представників, він також наголосив на важливості патріаршого устрою⁵².

Результатом подорожі стало те, що в 1991 р. всі таємно висвячені греко-католицькі архиереї були внесені у списки єпископів Католицької церкви. Архиепископ Володимир Стернюк був визнаний як місцезбудитель, одночасно здобувши почесний титул архиепископа Марчіянополя⁵³.

Таким чином, процес легалізації УГКЦ означав не лише вирішення проблем у взаєминах із державною владою та іншими Церквами, але й необхідність упорядкування її єрархічної структури та адміністративної системи. Вже в 1988-1989 рр. перед архиепископом Стернюком постала проблема розбудови внутрішньої інфраструктури. Її цілісна концепція розроблялися в Римі главою Церкви Мирославом-Іваном Любачівським, проте на перших порах фундамент довелося закладати місцевому церковному проводу. Основним завданням у цій сфері було відновлення колегіального управління єпископів, встановлення єпархіальних границь, організація деканатів, збільшення кількості парафій. Перші кроки у розвитку інфраструктури Церкви здійснювалися під тиском внутрішніх проблем, таких як обрядові різночитання, внутрішні протистояння між греко-католицьким духовенством тощо. Відразу далися взнаки негативні наслідки катакомбного існування УГКЦ, а саме: відсутність душпастирських навичок праці в легальних умовах, неможливість запобігти внутрішнім розколам серед підпільного духовенства, політизація релігійного життя, цілковита або часткова відсутність адміністративного послуху, психологія «постійного опозиціонерства» та шукання «ворога». Зауважимо також, що самого архиепископа Стернюка підтримувала лише певна група священників, і тому він не був авторитетом для всього клиру і не міг достатньо ефективно здійснювати управління стрімко зростаючим церковним організмом. Завершальним акордом у справі відновлення церковної структури стало повернення глави Церкви до свого осідку у Львові. 30 березня 1991 р. Мирослав-Іван Любачівський повернувся в Україну, а згодом отримав дозвіл від папи римського залишитися «на постійно». Цей факт означав, що архиепископ Стернюк

завершив своє служіння як «місцєблуститель» глави Церкви. З огляду на його похилий вік, архієпископові запропонували почесну посаду «асистента престолу»⁵⁴. Цим рішенням архієпископ Стернюк, який розраховував на подальшу активну участь у житті Церкви, був дещо розчарований.

Оцінюючи роль архієпископа Володимира Стернюка у процесі легалізації УГКЦ, насамперед потрібно брати до уваги його вік й умови постійного переслідування й остраху, в яких йому довелося нести тягар відповідальності за долю підпільної Церкви упродовж багатьох десятиліть. Він, будучи фактичним главою Церкви в Україні, не належав до публічних і харизматичних лідерів у боротьбі греко-католиків за визнання своїх прав. Але самим своїм статусом, розважливою позицією й окремими рішучими кроками, у яких визначальною завжди була турбота про благо Церкви і вірних, він заслужено здобув своє місце серед достойних її провідників та в пам'яті вдячних наступників.

- 1 Bourdeaux M. Ukrainian imbroglia // Tablet. – 1990. – 12 May. – № 4; Ejusd. Gorbachev, Glasnost and the Gospel. – London; Sydney; Auckland: Hodder and Stoughton, 1990.
- 2 Висурків В. Українські Кошчіїв католіки в ЗСЗР за Горбачова // Віснїк. – 1991. – № 11-12. – С. 150-171.
- 3 Єленський В. Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформацій центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002.
- 4 Пащенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів). – Полтава, 2002.
- 5 Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988-1997 рр.). – Тернопіль, 1999.
- 6 Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа: curriculum vitae монаха редемпториста місцєблустителя і правлячого архієрея Києво-Галицької митрополії Володимира Стернюка. – Львів: Свічадо, 2007.
- 7 Довідка про реабілітацію Стернюка Володимира Володимировича № 13/4492-90 від 30 квітня 1992 р. // Архів Інституту історії Церкви (далі – АІІЦ). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 635.
- ⁸ Гуркіна С. Єпископат Катакомбної Церкви: єрархічна спадкоємність та особливості служіння. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ichistory.org/ukrsite/pages/seminar>
- 9 Пащенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів). – Полтава, 2002. – С. 482.
- 10 Єленський В. Є. Релігія після комунізму... – С. 35-36; Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні... – С. 53.
- 11 ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 59. – Спр. 283. – Арк. 38.
- 12 Там само. – Ф. П-3. – Оп. 62. – Спр. 370. – Арк. 47-52.
- 13 Содано А. Діяльність Апостольської Столиці на користь Української Греко-Католицької Церкви // Визвольний шлях. – 1990. – № 9. – С. 1120-1123.
- 14 Відповідь заокеанським «уболівальникам» // Радянська Україна. – 1988. – 27 березня. – С. 2.
- 15 Інтерв'ю з владикою Павлом Василюком від 1.01.1995, м. Коломия. Інтерв'юер: Л. Купчик // АІІЦ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 455. – С. 23.
- 16 Гель І. Комітет діє в структурі Церкви // Українська пресова служба. – 1988. – № 5-6. – С. 3.

- 17 Українська Греко-Католицька Церква: катакомби і альтернатива // Патріархат. – 1989. – № 3. – С. 14-17.
- 18 Стернюк В., Гулько Я. Щоб ніхто не віддав злом на зло // Людина і світ. – 1991. – № 4. – С. 14-21.
- 19 Кобута С. Прикарпаття в новітній українській національно-демократичній революції (1988-1991) // Галичина. – 2001. – № 7. – С. 34-37.
- 20 Інтерв'ю з владикою Іваном Маргітичем від 3.08.2000, Закарпаття, с. Боржавське. Інтерв'юер: О. Кузьмик // АИЦ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 1148. – С. 37, 40.
- 21 Інтерв'ю з Іваном Гелем, 21.10.2003, м. Львів. Інтерв'юер: Т. Бублик // АИЦ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. Т-1-1-29. – С. 77.
- 22 Інтерв'ю з Іваном Гелем для журналу «Київська Церква» про похід 17 вересня 1989 р. (неопубліковане) // Приватний архів Івана Геля.
- 23 Інтерв'ю з Іваном Гелем, 21.10.2003, м. Львів. Інтерв'юер: Т. Бублик // АИЦ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. Т-1-1-29. – С. 67.
- 24 Hodiak B. Soviet Church comes out of shadows: Ukrainian bishop seeks revival // Pittsburg: Post Gazzete. – 1989. – 2 вересня. – С. 3-4.
- 25 Рожнов Г. Это мы, Господи // Огонёк. – 1989. – № 38. – С. 6-8.
- 26 Западная Украина: сентябрь – горячий месяц (интервью с народным депутатом СССР Ростиславом Братунем) // Московские новости. – 1989. – № 40. – 1 октября. – С. 13.
- 27 Пашенко В. Греко-католики в Україні... – С. 489.
- 28 Інтерв'ю з Іваном Гелем, 21.10.2003... – С. 80.
- 29 Делегація УКЦ з представниками Ватикану в Москві // Українська пресова служба. – 1998. – № 7-8. – С. 6-7.
- 30 Дацько І. Тисячоліття надії – представники Папи домагаються визнання Української Католицької Церкви // Вісті з Риму. – 1988. – № 6. – С. 1-3.
- 31 Інтерв'ю з Іваном Гелем, 21.10.2003... – С. 45.
- 32 Коломиєць І. Голодування на Арбаті. Десять років тому розп'ята Церква почала виходити з підпілля // Бюлетень релігійної інформації. – 1999. – № 5. – С. 36.
- 33 Інтерв'ю з Іваном Гелем, 21.10.2003... – С. 56.
- 34 Інтерв'ю з о. Михайлом Гаврилівим від травня 1988, м. Київ. Інтерв'юер: Б. Гудзяк // АИЦ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. П-1-1-902. – С. 25.
- 35 З дотриманням законності. Заява Ради в справах релігій при Раді міністрів УРСР // Вільна Україна. – 1989. – 30 листопада. – С. 5.
- 36 Заява Комітету захисту УКЦ від 4.12.1989 // Українська пресова служба. – 1989. – № 12. – С. 3.
- 37 Інтерв'ю з о. Михайлом Низькогусом від 5.05.2001, м. Червоноград. Інтерв'юер: Г. Вихневич // АИЦ. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. П-1-1-1269. – С. 8.
- 38 Качур В. Блаженні спрагли справедливості. 10-ліття повернення парохій Львівської архієпархії в лоно УГКЦ // Мета. – 1999. – № 2. – 19 листопада. – С. 4-5.
- 39 Bourdeaux V. Gorbachev, Glasnosts and the Gospel. – С. 182.
- 40 Інтерв'ю з Іваном Гелем від 18.02.1988 для італійської газети il Messagerro // Вісті з Риму. – 1988. – № 2. – С. 4.
- 41 Інтерв'ю з о. Ярославом Чухнієм від 09.05.2000, м. Львів. Інтерв'юер: О. Зарічинська // АИЦ. – С. 5.
- 42 О. Потупа. Семінарію передано у власність Церкви // Мета. – 1992. – 26 квітня. – С. 1, 3.
- 43 Гуркіна С. Єпископат Катакомбної Церкви...
- 44 Собор Греко-Католицької Церкви // Віра батьків. – 1990. – № 2. – С. 1.
- 45 Чорновіл В. Ідея єдності для мене абсолютна // Людина і світ. – 1990. – № 10. – С. 9-11.

- 46 Поспеловский В. Русская православная церковь в XX веке. – М.: Республика, 1996. – С. 423.
- 47 Bourdeaux M. Ukrainian imbroglio. – С. 4.
- 48 Заява єпископату Української Греко-Католицької Церкви в Україні в справі переговорів Чотиристоронньої комісії про відносини між греко-католиками і православними від 17.03.1990 // Архів архієпископа Володимира Стернюка.
- 49 ДАЛО. – Ф. П-3. – Оп. 62. – Спр. 539. – Арк. 65-66.
- 50 Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа... – С. 125; Масендич А. Заради служінню Богові та порятунку людини // Людина і світ. – 1991. – № 10. – С. 17.
- 51 Гуревич О. Беседа с архієпископом Украинской Католической Церкви Владимиром (Стернюком) // Архів архієпископа Володимира Стернюка.
- 52 Проповідь владики Володимира Стернюка в соборі Св. Софії 24 червня 1990 року // Визвольний шлях. – 1990. – № 9. – С. 1115-1117.
- 53 Riorganizzazione della gerarchia progetto di comunicazione per l'Osservatore Romano // Архів архієпископа Володимира Стернюка.
- 54 Привітання Блаженнішого Мирослава Івана (Любачівського) // Церковний вісник. – 1991. – 22 серпня. – С. 5-7.

SUMMARY

Taras Bublyk

THE ROLE OF ARCHBISHOP VOLODYMYR STERNIUK IN THE LEGALIZATION OF UGCC IN 1988–1991

This article is about archbishop Volodymyr Sterniuk who was a "locum tenens" (substitute) of the Head of UGCC for many years and was at the head of Underground Church. The author takes notice of the role and participation of archbishop Volodymyr in the struggle for Ukrainian Greek-Catholics' rights in 1988-1991, analyzing as his positive contribution and so mistakes.

Key words: Greek Catholics, archbishop Volodymyr Sterniuk, legalization.

А. Колодний,

д. філос. н., проф. (Київ)

МІЖЦЕРКОВНІ ПРОТИСТОЯННЯ В ПРАВОСЛАВ'Ї УКРАЇНИ: СТАН ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Перше десятиріччя XXI століття позначене в Україні виявами низки релігійних конфліктів і непорозумінь. І хоч вони вже не знаходять якихось гострих зовнішніх виражень, не призводять до порушень громадянського миру, але це не означає, що ці конфлікти взагалі відсутні. Просто релігійне протистояння набуло латентної форми, стало по-іншому виявлятися, перейшло на інші шляхи свого вирішення. Силкові протистояння стали поодинокими, закінчився